

VARGA RÓBERT¹

A RENDVÉDELEM ALTERNATÍV FORMÁJA UNGVÁR VÁROSÁBAN AZ 1914-1915-ÖS IDŐSZAKBAN

Európa történetében sorsdöntő dátumként vonult be 1914. június 28. – ezen a napon Sarajevó városában merénylet következtében életét veszítette az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd és felesége, Chotek Zsófia. A merénylet mögött egy szerbekből és bosnyákokból álló, hét tagú csoport állt. A „sikeres” lövést egy Gavrilo Princip nevű fiatal radikális nyomdász tanonc adta le. Ez fölösleges leírás. A merényletet követően felgyorsultak Európában a politikai-katonai események. A bécsi vezetés körében megerősödött a háborúpártiak azon véleménye, miszerint a kialakult helyzetre az egyetlen megoldás, ha katonai úton vesznek elégtételt Belgrádon². A merényletet követően az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia konfliktusa nyílt háborúvá fajult, amely egyfajta dominóeffektust idézett elő Európában. A öreg kontinens a XX. század első felében két katonai-politikai szövetségre oszlott: az első az Antant³ volt (alapító tagjai: Anglia, Franciaország és Oroszország). Szövetségüket a németek ellenei fellépés hozta össze más-más indokkal. A vele szembenálló katonai szövetség Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia alkotta Központi Hatalmak,⁴ amelynek fő célja a francia-orosz dominancia megfékezése volt.

1914. július 29-én bekövetkezett az, amitől a bécsi vezetés tartott, ugyanis II. Miklós cár elrendelte az odesszai, kijevi, moszkvai és kazanyi katonai körzetekben a mozgósítást. Ezzel kezdetét vette egy négy éven át tartó véres háború Európában. Mivel kutatásaim középpontjában Ung vármegye áll, ezért a kutatást az északi front azon eseményeire szűkítem, amelyek közvetlenül érintették vagy befolyásolták a megye háborús mindennapjait⁵.

¹ Debreceni Egyetem, 3. éves PhD-hallgató

² CLARK, Christopher: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé.* Budapest, 2015. – 95. old

³ Entente Cordiale (szívélyes megegyezés) kifejezésből származik. 1907-ben Oroszország is csatlakozott.

⁴ Romsics Ignác: *Magyarország az első világháborúban.* Budapest, 2010. – 15-21. old

⁵ VITÉZ, AGGHÁZY Kamil: *A világháború 1914-1918.* Budapest, 1934. – 95-100. old

Az orosz támadások következtében – amelyek elsősorban a Monarchia galíciai területét érintették –, megindult a háborús menekülthullám. Sok esetben ezek a személyek mindenféle hivatalos papír nélkül érkeztek, ami nagy belbiztonsági kockázatot jelentett. A menekültekkel kapcsolatos ügyek vármegyei szinten a hadtestparancsnok hatáskörébe tartoztak, a kisebb helyi menekültügyeket elsősorban a vidéki csendőrségnek kellett intéznie. A háború első évében a Galáciából érkező menekültek egy részét Ung vármegye falvaiban, illetve Ungvár városában helyezték el, és a 6236/914. számú rendelet szerint a menekültek élelmezését a hatóságoknak kellett ellátnia.

Az ungvári rendőrség számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a menekültek nagy rendvédelmi kockázatot jelentenek. Statisztikájuk szerint a menekültek városba történő érkezésével megnőtt a feljelentések száma (lopás, uzsora, árdrágítás stb.). A városi kapitány miután rávilágított arra, hogy a vezetése alatt álló testület nagy személyi hiányokkal küzd, a probléma megoldását részben a polgármesterre hárította. Szóba jöhetett volna az a megoldás is, hogy az ungvári városi rendőrség segítséget kér a vármegyében szolgálatot teljesítő csendőrségtől, azonban a vármegye legnagyobb rendfenntartó szerve is személyállományi hiánnyal küzdött. Ennek oka az volt, hogy az általános mozgósítást követően számos csendőrt behívtak katonai szolgálatra. Így az egyetlen számításba vehető megoldásnak a polgárőrség felhasználása mutatkozott. Az önkéntes alapon szerveződött, de a rendőrségnek alárendelt szervezet már 1914 szeptemberétől működött Ungváron, bár hivatalos engedély nélkül. Előzménye volt, hogy a belügyminiszter rendeletben utasította az ország valamennyi városának vezetőjét, hogy a rend és törvényesség megőrzése érdekében hozzanak létre polgárőrséget. A miniszter a határozat mellé csatolta azokat a szempontokat, amelyek segítettek abban, hogy minden város, nagyközség megalakíthassa a saját őrségüket. Eszerint polgárőr lehetett:

- a) minden magyar állampolgár;
- b) minden olyan 18–40 év közötti férfi, akinek megfelelő a fizikai és szellemi ereje;
- c) aki ellen nem folyik büntetőjogi eljárás, valamint büntetlen előéletű.

Előírta továbbá a belügyminiszter, hogy mindenkinek a saját városában kell jelentkeznie a rendőrkapitánynál. Minden rendőrtiszt köteles volt a jelentkezőknek felvilágosítást tartani. Ebben nagy hangsúlyt fektettek azokra a jogokra és kötelességekre, amelyek érintették a polgárőrségben szolgáló személyeket. A kapitány külön köteles volt kiemelni, hogy a szolgálat nem jelent felmentést az esetleges

katonai behívás alól⁶. A rendelet alapján szerveződött meg a polgárőrség 1914. szeptember 25-én Esztergom városában is, 58 fővel, ám ehhez képest Ungváron a testület felállítására hivatalosan csak október második felében került sor⁷.

A háború negatív hatásai és a belügyminiszter rendelete miatt Lőrincy Jenő, Ungvár polgármestere arra az elhatározásra jutott, hogy az általa irányított városban is szükséges a polgárőrség felállítása. Ezért a soron következő városi közgyűlésen folyó év szeptemberében ismertette szándékát a képviselő testületnek. Mellesleg előzetesen Berzeviczy István rendőrkapitányt már tájékoztatta tervéről, aki örömmel fogadta a polgármester tervét. A tanácskozás első részében a polgármester felvázolta, hogy a belügyminiszter rendeletében milyen utasítást adott valamennyi városvezetőnek. Ezután átadta a szót a rendőrkapitánynak, aki – a rendvédelem terén kompetens személyként – felvázolta, hogy milyen haszna lehet a közösségnek a polgárőrségből. A képviselők, miután figyelmesen végig hallgatták Berzeviczy kapitány előadását, több kérdést is feltettek⁸. A kérdezők többsége arra volt kíváncsi, hogy a jelentkezők használhatnak-e fegyvert, illetve egy kedvezőtlen katoná-politikai helyzet bekövetkeztével kinek áll jogában felosztatni a testületet. Az elhangzott kérdésekre a rendőrkapitány felelt, mivel az ő alárendeltségében működött volna a polgárőrség. A fegyverhasználattal kapcsolatban elmondta, hogy minden járőr fog kapni egy revolvert, amely az ungvári rendőrség tulajdonát képezi. Ugyanakkor kizárólag figyelmeztető lövéseket adhatnak le, amivel jelezhetnek, ha bűncselekményt észlelnek. Más lő-, vágó- és szűrő fegyvert nem használhatnak, mivel azokat a szabályzat tiltja. A megszüntetéssel kapcsolatban hozzátette még, hogy erre a belügyminiszternek van joga, azonban abban az esetben, ha a lakosság részéről érkezik nagy mennyiségű panasz, akkor a polgármester is dönthet a megszüntetéséről. Berzeviczy István javasolta, hogy a polgárőrség kötelékébe történő jelentkezésről a hazafias érzelmű polgárokat tájékoztassák a helyi újságokból. Javaslatával a jelenlévők egyetértettek és határozatban fogadták el az Ungvári Városi Polgárőrség megalakítását⁹.

Minden helyi újság (az *Ung* és *Ungvári Közlöny*) a városi ügyek című rovatában számolt be olvasóinak a polgárőrségbe történő jelentkezés lehető-

⁶ LUGASI József: *Önkéntes Őrség és Polgárőrség*. – 269-270 old. https://militaria.hu/uploads/files/82849700_1337252289.pdf

⁷ MIKLÓS Tamás: *Polgárőrség Esztergomban az első világháborúban*. – 29-30. old http://www.nemzetbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_1_11_felmery_zoltan_-_az_allamon_es_a_vallalatokon_tuli_vilag-alternativ_szereplok_a_kozbiztonsagban.pdf

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁL), 6. Fond, 1. opisz, 1799. ügyirat. 1. lap

⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat. 2. lap

ségéről. Annak érdekében, hogy a cikkek elérjék a kellő hatást, a szerkesztők igyekeztek egyfajta hazafias töltetet adni ennek a lehetőségnek¹⁰. Kiemelték, hogy azoknak a 18-40 év közötti férfiaknak, akik nem harcolnak a fronton, kötelességük ilyen formában szolgálni a hazát¹¹. Első körben a jelentkezőket 1914. október 12-én várták a városi rendőrkapitányságon. Ezen a napon első sorban a 19–29 év közötti helyi férfiak jelentkezhettek, a második napon pedig az idősebb generáció tagjai (30–40 évesek) nyújthatták be jelentkezésüket. Ha az ungvári polgárórség 1914. október és 1915. április 26-ai időszakát vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy összesen 731-en jelentkeztek, ebből 618 személy felelt meg a testi, illetve szellemi feltételeknek. Az általam vizsgált levéltári források a következő önkénteseket említik meg: *Antal Viktor, Balassa Sándor, Bernát Zsigmond, Halász Ignác, Kakasi Samu, Kovács (?)*, *Láng Béla, Lendvai Aladár, Lendvai Zoltán, Lukács Géza, Mező Béla, Novák Lóránt, Neiderland Rezső, Palkovits Lipót, Rácz József, Reöthy Szilárd, Róna Béla, Szabó Zoltán, Székely Ernő, Vass István, Podaril József, Ránczy Zsigmond, Maros Márk, Weiss Gáspár, Molnár Sándor, Rothmanu Samu*¹².

Berzeviczy rendőrkapitány kialakította azt a struktúrát, amely alapján elképzelte az Ungvári Városi Polgárórség működését. A várost kerületekre osztotta fel, amelyekben a polgárőrök kétfős csoportban teljesítettek járőrszolgálatot. Minden szolgálatot teljesítő polgárőrnek minimum kétszer végig kellett járnia körzetét. Azért, hogy ezt véghez tudják vinni, Berzeviczy István napszakok szerint osztotta fel a járőröket. Az első csoport reggel 8⁰⁰–20⁰⁰ között járta a város utcáit, míg az esti őrjárat 20⁰⁰-tól reggel 8⁰⁰-ig végezte feladatát. Mindezek mellett az ungvári polgárőrök saját parancsnokokat is kaptak, akik a városi rendőrség számára írták a szolgálati naplókat¹³. Ungváron Deák Gyulát és Roleizek Mátyást nevezték ki erre a posztra. Fontos volt a helyi lakosság tájékoztatása is, mivel a városvezetés szerette volna elkerülni a pánikot. Félték attól, hogy a járőröző, rangjelzés nélküli fegyveres férfiak olyan érzést keltenek az emberekben, hogy megszűnt a törvényes hatalom és már mindenféle rabló, fosztogató bandák tartják ellenőrzésük alatt Ungvárt. Ezért Lőrincy Jenő polgármester úgy döntött, hogy az újságokon és a közterületeken elhelyezett plakátokon tájékoztatja a lakosságot. Továbbá külön kérésére a polgárőröknek karszalagot kellett viselni, amelyben be volt varrva az UVP rövidítés, ami az Ungvári Városi Polgárórséget jelentette¹⁴.

¹⁰ Polgárórség// Ung. 52 évfolyam, 47 szám. Ungvár 1914. október. 3 old.

¹¹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat. 3. lap

¹² Uo.: 4

¹³ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat. 4. lap

¹⁴ Uo.: 5

Az új szervezet első megbízását 1914. november 14-én kapta. Berzeviczy István utasította a járőrszolgálatot teljesítő polgárőröket, hogy figyeljék meg a kerületükben a kocsmákat¹⁵, írják össze azokat a tulajdonosokat, akik nem tartják be a már előzetesen bevezetett nyitvatartási korlátozásokat. Ez azt jelentette, hogy minden italmérő, kávézó és étterem csak reggel 7⁰⁰-tól este 21⁰⁰-ig fogadhatta a vendégeket. Azokat, akik nem tartották be a rendeletet, a rendőrségnek jogában állt megbüntetni, amint azt a következő eset is mutatja.

A polgárőrség munkájának köszönhetően Liszkovics Pál ungvári kocsmatulajdonos pénzbírságot kapott. A járőrök arra lettek figyelmesek, hogy a kocsmából nevetés és hangos beszéd szűrődött ki. Miután közelebb mentek, észrevették, hogy több férfi is tartózkodik az épületben. Úgy döntöttek, hogy Balassa Sándor elmegy a rendőrkapitányságra, hogy riassza a szolgálatban lévő rendőröket. Addig járőrtársa a helyszínen maradt és figyelte, hogy senki el ne hagyja a kocsmát¹⁶. Pár percet követően társa visszaért és vele volt Kovács József rendőr is. Végül a rendvédelmi szerv képviselőjének sikerült bejutnia, miután többszöri figyelmeztetés és dörömbölés után a tulajdonos ajtót nyitott. Kovács rendőr ismertette, hogy az érvényben lévő városi rendelet értelmében a helyiségnek már két órája zárva kellene lennie. Liszkovics Pál azzal indokolta, hogy még vendégei vannak, akik megfenyegették és kényszerítették a zárás utáni italmérésre. Természetesen a vendégek minden vádat tagadtak, elmesélték, hogy Liszkovics ajánlotta fel, hogy ha fizetnek, tovább lesz nyitva az italmérés. A vallomásokat végighallgatva Kovács rendőr utasította a jelenlévőket, hogy reggel 8:00-kor mindenki jelentkezzen az ungvári kapitányságon. Azoknak, akik ennek nem tesznek eleget, a rendőrség elrendeli letartóztatásukat¹⁷.

A fenti eset is bizonyítja, hogy az Ungvári Városi Polgárőrség igyekezett lelkiismeretesen ellátni a feladatát. Talán emiatt is történt, hogy Berzeviczy István új feladattal bízta meg a Deák Gyula vezette polgárőrséget: az új testületet bevonták a Galíciából érkező menekültekkel kapcsolatos ügyek intézésébe is. Ez azt jelentette, hogy az öröknek is nyomozniuk kellett annak kapcsán, hogy hány keletről érkezett személy tartózkodott Ungvár városában. Ezen felül pedig ki kellett puhatolózniuk, hogy a városon belül hol laknak és mivel foglalkoznak a menekültek¹⁸.

¹⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat. 6. lap

¹⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat. 12. lap

¹⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat. 13-14. lap

¹⁸ Uo.: 20

Több véres csatát követően a Monarchia hadseregének sikerült az orosz csapatokat a Kárpátok túloldalára szorítani. A győzelem és az ellenség pusztításának felmérésére több magasrangú vendég érkezett Ung vármegyébe. Legtöbbjük mielőtt tovább utazott volna a csaták színhelyére, megpihent Ungvár városában is. Tiszteletét tette a megyeközpontban IV. Károly trónörökös és gróf Tisza István miniszterelnök is. A vizitek alkalmával a katonaság és a rendőrség mellett a polgárőrségnek is biztosítani kellett a helyszínt¹⁹. Ez azzal járt, hogy meg kellett akadályozniuk minden olyan cselekményt, amely kockáztatta vagy megzavarta volna a vendégek ungvári tartózkodását. A korabeli sajtóból kiderül, hogy a rendőrség mellett a polgárőrséget is bevonták a fenti feladatok ellátásába. Az *Ung* című hetilapban Berzeviczy István kapitány tolmácsolta a trónörökös, illetve a miniszterelnök megalégedettségét.

Az ungvári polgárőrség a városlakók körében kedvelt, elismert szervezetté vált. Ennek jó példája, hogy a hideg hónapok beköszöntével a helyi lakosok gyűjtést szerveztek annak érdekében, hogy adományok és felajánlások segítségével biztosítani tudják a polgárőrség számára a forró teát. A kezdeményezés vezetője Halász Ignác helyi nyugdíjas lakos volt. Civil felajánlásoknak köszönhetően biztosítani tudták február és március hónapokra a forró teát a reggeli és esti őrzőjáratoknak. A polgárőrség részére a következő városi polgárok adományoztak: Szántó Herman, dr. Reisman Henrik, Schulman Ignác, Lendvai Aladár, Szigeti Pálné, Temesvári Ödön, özv. Horostsák Gyuláné és Grosz Armin²⁰.

Ungvár városi rendvédelmének biztosítására a megye területéről összesen tíz csendőrt vezényeltek át. Kezdetben feladatuk az volt, hogy a polgárőrség tagjaival együtt végezzék a járőr szolgálatot. A vidékről vezényelt rendfenntartó erők mellett népfelkelő alakulatok is érkeztek. Ennek a folyamatnak lett az eredménye, hogy a polgárőrséget fokozatosan felszámolták Ungvár városában. Első lépésben drasztikusan száz fővel csökkentették létszámukat egészen addig, amíg 1915. július 15-én Berzeviczy István rendőrkapitány teljesen felszámolta a testületet²¹. A polgárőrség feloszlásának híreről beszámolt a helyi sajtó is, méghozzá címlapjain emlékezett vissza az önkéntes szervezet munkájára. Köszönetet mondott áldásos munkájukért Ungvár polgármestere és rendőrkapitánya is. A kapitány több érdekes adatot is elárult az őrséggel kapcsolatban. Eszerint összesen 273 napig működött, létszáma

¹⁹ *Polgárőrség*// Ung. 53 évfolyam, 6 szám, 1915. február 7. 3. old.

²⁰ *Teát a polgárőröknek*// Ung. 53 évfolyam, 7 szám, 1915. 14. 3. old.

²¹ *Polgárőrök és csendőrök*// 53. évfolyam, 28 szám, 1915. július 18. 3 old.

átlagosan 100-200 fő között mozgott és egyik legforgalmasabb hivattal rendelkezett (napi 30 (?) ember). Berzeviczy kapitány kiemelte, hogy a város polgárőrsége kiválóan végezte munkáját olyan magasrangú vendégek látogatása alatt is, mint IV. Károly vagy gróf Tisza István. Végezetül a városi rendőrség első embere Ungvár lakosainak nevében minden polgárőrnek köszönetet mondott²². A polgárőrség nagy segítségére volt a városi rendőrségnek, hiszen megkönnyítették bűnüldözői munkájuk és tiszteséggel helyt álltak a város nagy eseményeinek a biztosításában.

²² *Köszönet a polgárőröknek!* Ung. 53 évfolyam, 30 szám, 1915. július 30, 2. old.